

بنا و نظام بین المللی حقوق بشر و نظام

حقوق بشر اسلامی

(سازگاری یا تعارض)

دکتر خیرالله پروین

دانشیار دانشگاه تهران

محمدرضا تجلی

کارشناس ارشد حقوق عمومی

سرشناسه	خیرالله پروین ۱۳۴۲-
عنوان و نام پدیدآور	مبنا و منشأ نظام بین‌المللی حقوق بشر و نظام حقوق بشر اسلامی (سازگاری یا تعارض) / خیرالله پروین، محمدرضا تجلی
مشخصات نشر	تهران: خرسندی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۲۶۲ ص.
شابک	978-600-114-401-1
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
موضوع	حقوق بشر
موضوع	حقوق بشر -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۳ م ۴ ب / ۳۲۴۰ K
رده‌بندی دیویی	۳۴۱ / ۴۸
شماره کتابشناسی ملی	۳۶۷۲۳۱۶

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی، حقوقی و مجموعه قوانین
خیابان انقلاب - خیابان فخر رازی - خیابان لیاقتی‌نژاد - نرسیده به خیابان دانشگاه

پلاک ۱۷۴ - واحد ۲

تلفن ۵-۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵-۶۶۴۹۰۵۸۴

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

مبنا و منشأ نظام بین‌المللی حقوق بشر و نظام حقوق بشر اسلامی (سازگاری یا تعارض)

دکتر خیرالله پروین

محمدرضا تجلی

چاپ اول: ۱۳۹۳ - تیراز: ۵۰۰ جلد - قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۴۰۱-۱ ISBN: 978-600-114-401-1

فهرست مطالب

۱۱	 مقدمه
۱۷	 فصل اول: مفاهیم و مبانی نظری
۱۷	 مبحث اول: مفاهیم و مبانی
۱۸	 گفتار اول: تعریف مبنا
۱۹	 بند اول: مبنای نظام بین الملل حقوق بشر
۲۰	 بند دوم: مبنای نظام حقوق بشر در اسلام
۲۰	 گفتار دوم: تعریف حقوق بشر
۲۱	 بند اول: دیدگاهها در تعریف حقوق بشر
۲۴	 بند دوم: تعریف جامع
۲۶	 گفتار دوم: مفهوم حق
۲۷	 بند اول: تحلیل مفهوم حق
۳۱	 گفتار سوم: ماهیت حق
۳۲	 بند اول: نظریه حق - انتخاب
۳۵	 مبحث دوم: مفهوم بشر
۳۶	 گفتار اول: مفهوم بشر در اندیشه مدرن
۳۸	 گفتار دوم: مفهوم بشر در اندیشه اسلام
۳۹	 مبحث سوم: تاریخ حقوق بشر
۳۹	 گفتار اول: رابطه اندیشه و تاریخ (حقوق بشر)
۴۳	 گفتار دوم: تاریخچه حقوق بشر
۴۴	 بند اول: دوره باستان (۳۰۰۰ ق. م - ۵۰۰ م)
۵۰	 بند دوم: آغاز دوره میلاد
۵۲	 بند سوم: ظهور اسلام (۶۰۰ م)
۵۳	 بند چهارم: عصر جدید (۱۸۰۰ م - ۱۵۰۰ م)
۵۶	 بند چهارم: دوره معاصر (۱۸۰۰ م تا کنون)
۶۱	 فصل دوم: فلسفه حقوق بشر

۶۱	مبحث اول: سطوح تحلیل فلسفه حقوق بشر.....
۶۱	گفتار اول: سطح جهان‌بینی.....
۶۳	گفتار دوم: سطح روش‌شناسی و معرفت‌شناسی.....
۶۳	گفتار سوم: سطح انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی.....
۶۴	مبحث دوم: نظریه‌ها و مکاتب سنتی حقوق بشر.....
۶۴	گفتار اول: حقوق طبیعی.....
۶۷	گفتار دوم: حقوق موضوعه.....
۷۰	گفتار سوم: مکتب اصالت فایده.....
۷۱	گفتار چهارم: مارکسیسم.....
۷۳	مبحث سوم: نظریه‌های نوین حقوق بشر.....
۷۳	گفتار اول: حقوق مبتنی بر حقوق طبیعی (حقوق هسته‌ای و محوری).....
۷۵	گفتار دوم: نظریه مبتنی بر عدالت.....
۷۷	گفتار سوم: حقوق مبتنی بر کرامت.....
۸۰	گفتار چهارم: ویژگی‌های مکاتب سنتی و نظریه‌های نوین.....
۸۲	مبحث چهارم: خاستگاه فلسفی نظام‌های حقوق بشری اسلامی و بین‌المللی (مدرن).....
۸۲	گفتار اول: خاستگاه بشری حقوق بشر بین‌المللی (مدرن).....
۸۳	بند اول: نسبت حقوق بشر بین‌المللی با دیدگاه الهی.....
۸۴	بند دوم: نسبت حقوق بشر بین‌المللی با حقوق طبیعی.....
۸۶	بند سوم: نسبت حقوق بشر بین‌المللی با حقوق پوزیتیویستی.....
۸۷	گفتار دوم: خاستگاه فلسفی حقوق بشر اسلامی.....
۸۹	بند اول: معناشناسی حق.....
۹۰	بند دوم: معرفت‌شناسی حق.....
۹۶	بند سوم: هستی‌شناسی حقوق بشر.....
۹۶	بند چهارم: حقوق فطری در مذهب امامیه.....
۹۸	بند پنجم: ارزش‌شناسی حقوق بشر.....
۹۸	بند ششم: غایت‌شناسی حقوق بشر.....
۹۹	بند هفتم: فلسفه حقوق بشر در اسلام.....
۱۰۱	فصل سوم: عوامل مؤثر بر شکل‌گیری نظام‌های حقوق بشر اسلامی و مدرن.....
۱۰۱	طرح موضوع و بیان مطلب.....
۱۰۵	مبحث اول: تحولات اجتماعی و اندیشه‌های مؤثر بر شکل‌گیری حقوق بشر بین‌المللی (مدرن).....
۱۰۵	گفتار اول: نظریه قرارداد اجتماعی.....
۱۰۷	بند اول: منطق درونی قرارداد اجتماعی.....
۱۰۸	بند دوم: نظریه پردازان اولیه قرارداد اجتماعی.....
۱۱۰	بند سوم: عوامل مؤثر بر نظریه قرارداد اجتماعی.....
۱۱۲	بند چهارم: قرارداد خاستگاه حقوق بشر.....

۱۱۳	گفتار دوم: اوضاع سیاسی - اجتماعی اروپا در قرن هفدهم
۱۱۶	گفتار سوم: لیبرالیسم سیاسی
۱۱۹	بند اول: لیبرالیسم، (آزادی خواهی مدرن)
۱۱۹	بند دوم: لیبرالیسم به عنوان فلسفه سیاسی
۱۲۰	بند سوم: لیبرالیسم به عنوان طرح اجتماعی
۱۲۱	بند چهارم: لیبرالیسم به عنوان ایدئولوژی سیاسی
۱۲۹	گفتار چهارم: رئالیسم و جنبش اصلاح دین در اروپا
۱۳۲	گفتار پنجم: اخلاق فایده گرا
۱۳۵	گفتار ششم: داروینیسیم اجتماعی (تکامل گرایی)
۱۳۷	گفتار هفتم: پوزیتیویسم
۱۳۹	گفتار هشتم: رفتار گرایی و فرویدیسم
۱۴۳	گفتار نهم: اگزیستانسیالیسم و سفسطه گری جدید
۱۴۶	مبحث دوم: عوامل مؤثر بر شکل گیری حقوق بشر اسلامی
۱۴۹	گفتار اول: دین اسلام
۱۵۲	گفتار دوم: گفتمان حقوق بشر اسلامی
۱۵۳	بند اول: بنیادهای حقوق بشر از منظر قرآن
۱۵۵	بند دوم: عناصر بنیادین حقوق بشر در قرآن و سنت
۱۶۲	گفتار سوم: علوم اسلامی
۱۶۴	بند اول: ویژگی های فقه اسلامی
۱۶۸	بند دوم: کلام اسلامی
۱۷۱	بند سوم: حکمت متعالیه
۱۷۴	گفتار چهارم: نظریه های نظام سیاسی در اسلام
۱۷۵	بند اول: الگوهای سنتی نظام سیاسی در اسلام
۱۸۰	بند دوم: کارآمدترین الگو در میان الگوهای سیاسی در اسلام
۱۸۲	گفتار پنجم: امت گرایی در فرهنگ اسلامی
۱۸۵	گفتار ششم: بنیادگرایی اسلامی
۱۸۶	بند اول: دیدگاه های متفاوت درباره بنیادگرایی اسلامی
۱۸۸	بند دوم: پاسخ های مسلمانان به مدرنیته
۱۹۱	ارزیابی و برآیند فصل سوم
۱۹۵	فصل چهارم: بنیان های متعارض حقوق بشر اسلامی و مدرن
۱۹۶	مبحث اول: اخلاق و حقوق بشر
۱۹۶	گفتار اول: تفاوت اخلاق و حقوق بشر
۱۹۹	گفتار دوم: زمینه های ارتباط احتمالی حقوق بشر و اخلاق
۱۹۹	بند اول: انطباق حقوق بشر بر اخلاق
۲۰۰	بند دوم: ابتدای حقوق بشر بر اصول اخلاقی

۲۰۲.....	بند سوم: جغرافیای مشترک حقوق بشر و اخلاق.....
۲۰۴.....	بند سوم: حمایت اخلاقی از حقوق بشر.....
۲۰۵.....	بند چهارم: تعالی اخلاقی به عنوان حق بشری.....
۲۰۶.....	بند پنجم: غایات و اهداف مشترک اخلاق و حقوق بشر.....
۲۰۸.....	مبحث دوم: آزادی، عدالت و حقوق بشر.....
۲۰۸.....	گفتار اول: تعریف آزادی از منظر اندیشمندان مدرن و اسلامی.....
۲۰۸.....	بند اول: معنا و مفهوم آزادی از نگاه اندیشمندان مدرن.....
۲۱۰.....	بند دوم: معنا و مفهوم آزادی از نگاه اندیشمندان اسلامی.....
۲۱۱.....	گفتار دوم: رابطه آزادی با حقوق بشر (آزادی مثبت و منفی).....
۲۱۵.....	گفتار سوم: تعریف و جایگاه عدالت در حقوق بشر اسلامی و مدرن.....
۲۱۹.....	مبحث سوم: روابط حقوقی و جایگاه حق و تکلیف در حقوق بشر.....
۲۱۹.....	گفتار اول: مفهوم و تعریف تکلیف.....
۲۲۴.....	گفتار دوم: روابط حقوقی در حقوق بشر اسلام و مدرن.....
۲۲۶.....	مبحث چهارم: فردگرایی و جمع‌گرایی در حقوق بشر.....
۲۲۹.....	گفتار اول: فرد و جامعه از منظر فلسفی.....
۲۳۱.....	گفتار دوم: فردگرایی و جمع‌گرایی از منظر جامعه‌شناسی.....
۲۳۲.....	گفتار سوم: جایگاه فردگرایی و جمع‌گرایی در حقوق بشر.....
۲۳۴.....	مبحث پنجم: دین و حقوق بشر.....
۲۳۴.....	گفتار اول: ارتباط تاریخی دین و حقوق بشر.....
۲۳۶.....	گفتار دوم: رابطه منطقی و موضوعی دین و حقوق بشر.....
۲۳۹.....	گفتار سوم: رابطه فلسفی و ذاتی دین و حقوق بشر.....
۲۴۲.....	مبحث ششم: دموکراسی و حقوق بشر.....
۲۴۳.....	گفتار اول: مفهوم دموکراسی.....
۲۴۴.....	گفتار دوم: ابعاد دموکراسی.....
۲۴۴.....	بند اول: دموکراسی به عنوان یک اصل سیاسی.....
۲۴۵.....	بند دوم: دموکراسی به عنوان شکل دولت.....
۲۴۵.....	بند سوم: دموکراسی به عنوان شکل زندگی.....
۲۴۶.....	گفتار سوم: شایستگی‌ها و ناشایستگی‌های دموکراسی.....
۲۴۶.....	بند اول: شایستگی‌های دموکراسی.....
۲۴۷.....	بند دوم: ناشایستگی‌های دموکراسی.....
۲۴۹.....	گفتار چهارم: ویژگی عمده دموکراسی.....
۲۵۱.....	گفتار پنجم: رابطه حقوق بشر و دموکراسی در حکومت اسلامی.....
۲۵۲.....	ارزیابی و برآیند فصل چهارم.....
۲۵۷.....	منابع.....

مقدمه

یاد دارم ز بیر دانشمند تو هم از من بیاد دار این پند
هر چه بر نفس خویش نپسندی نیز بر نفس دیگران مپسند^۱ (سعدی)

حقوق بشر، نقطه مرکزی دایره مباحث و دغدغه‌های حقوقی انسان مدرن، فارغ از کاربرد سیاسی‌اش با چهره‌ای علم‌الیقینی افکار جهان‌سومی را نیز به خود مشغول کرده است. و این در حالی است که انسان متفکر و صاحب‌نظر مدرن (خصوصاً غربی)، در واقعیت تاریخی، در حال تجربه دوران فکری پست مدرنیسم است. دوره‌ای که ویژگی بارز آن شکاکیت و نسبیّت معرفتی و اخلاقی است. تضاد بین جهان‌شمولیت و جرمیت ارزشی و قطعیت علمی حقوق بشر مدرن از یک طرف و نسبی‌گرایی معرفتی و چهره‌گفتمانی علوم از طرف دیگر سبب گشت تا موضوع سازگاری یا تعارض بین مبنا و منشا نظام بین‌المللی حقوق بشر و نظام حقوق بشر اسلامی را مورد بررسی و کنکاش قرار دهیم. از جمله عوامل دیگر که انگیزه تحقیق در این حوزه را تقویت می‌کرد، وجود و ظهور علائم و نشانه‌هایی از صحت و صدق پیش‌بینی تقابل فرهنگ‌ها و جنگ تمدن‌ها و مرکزیت فرهنگ و تمدن اسلامی و غربی در این مواجهه تاریخی است. این مسئله مهم سیاسی - تاریخی نشانگر آن است که «حقوق بشر» نیز مانند سایر علوم انسانی، پشت ظاهر دانش‌گونه‌اش ماهیتی نظری، محتوایی عقیدتی و هویتی فرهنگی دارد. و این ویژگی‌ها انگشتان باز پنجه‌ای بود که بر چهره علمی حقوق بشر زخم‌هایی عمیق ایجاد می‌کرد. بی‌گمان تنها راه ترمیم چهره زیبای حقوق بشر و رسیدن به حقوق بشر جهان‌شمول پناه بردن به عقل ارتباطی - فرهنگی است که اینک پس از عقل استعلایی (دکارتی) و عقل

۱. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: أعدل الناس من رضى للناس بما يرضى لنفسه وكره لهم ما كره لنفسه.

زمینه‌مند، به عنوان موج سوم تجدد از سوی متفکران، اندیشمندان و فیلسوفان غربی و شرقی به رسمیت شناخته شده است. اینکه آیا اختاپوس سرمایه‌داری و امپریالیسم متعلق به آن امکان چنین ارتباطی را به فرهنگ‌های مختلف و متنوع می‌دهد یا خیر موضوعی است مربوط به حوزه سیاست و روابط بین‌الملل.

اما در حوزه دانش حقوقی باید بگوییم، موضع و جایگاه تاریخی که در آن قرار داریم نشان از آن دارد که موضوع حقوق بشر هنوز به مرحله قطعیت و جهان‌شمولیت نرسیده و پرونده مباحث نظری آن همچنان باز است. یکی از بسترهای بحث نظری راجع به حقوق بشر، پژوهش در خصوص ریشه‌های فکری، فرهنگی و تاریخی - اجتماعی شکل‌گیری حقوق بشر بین‌المللی و گفتمان رقیب آن حقوق بشر اسلامی است؛ چراکه شناخت مبانی نظری و ریشه‌های تاریخی اجتماعی گفتمان‌ها و مدل‌های حقوق بشری امکان خودآگاهی تاریخی را فراهم نموده و احتمال ارتباط فرهنگی و تنقیح حقوق بشر از امیال و هوس‌های مستتر در ایسم‌های بشری را بالا می‌برد.

۱. حقوق بشر به حقوق اساسی و بنیادین انسان می‌پردازد که فارغ از اختلافات عقیدتی و تفاوت‌های افراد بشر در نژاد، قومیت، ملیت و تابعیت، وجود آن ذاتی و طبیعی و رعایت آن الزامی و ضروری است. چنین توصیفی از حقوق بشر اگرچه مطابق با عقل و وجدان بشری است؛ اما صورت آرمانی حقوق بشر است؛ چراکه در عالم واقع ذهنیت افراد، گروه‌های اجتماعی، حکومت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی از موضوع، محتوا و طبع حقوق بشر، همچنین چگونگی و نحوه اجرای آن تحت تأثیر عوامل و شرایطی قرار می‌گیرد که حقوق بشر را از صورت اولیه و آرمانی آن دور ساخته، اختلافات بلکه تعارضاتی در نظام‌های حقوق بشری به وجود آورده است. در بررسی‌ها و مطالعات مقایسه‌ای حقوق بشری که انجام گرفته بیشتر به طرح اشتراکات و اختلافات در نظام‌های مکتوب و قانونی حقوق بشری (اسلامی و بین‌المللی) مانند اعلامیه‌ها و میثاق‌ها و غیره پرداخته شده است. اما در این نوشتار سؤالات دیگری نیز مطرح است از جمله: (۱) آیا تفاوت‌ها فقط مربوط به دو گونه از اسناد حقوق بشری است؟ یا تقابلی میان دو دستگاه فکری - حقوقی است؟ (۲) آیا این تفاوت‌ها و تعارضات به صورت دفعی و به دنبال یک تصمیم سیاسی یا حقوقی به وجود آمده، یا ریشه در اعماق تاریخ، فرهنگ و تحولات اجتماعی نیز دارد؟ (۳) سهم اندیشه‌های غیرحقوقی در شکل‌گیری نظام‌های حقوق بشری اسلامی و بین‌المللی چیست؟ (۴) نظام‌های حقوق بشری اسلامی و بین‌المللی

هریک متأثر از کدام فلسفه حقوق بشری هستند؟^۵) مبانی و مفروضات این دو نظام حقوق بشری کدامند؟

در پاسخ اجمالی به سؤالات بالا باید گفت تعارضات، بین دو نظام فکری حقوق بشری در برخی تظاهرات و نمودهای آن در اسناد حقوق بشری و قوانین اساسی کشورهای پیشرو در حقوق بشر دیده می‌شود و برخی دیگر در رفتار، فرهنگ و ادبیات حقوق بشری اقوام و ملل و جوامع متأثر از آن نظام‌ها به چشم می‌خورد. اما هدف از این کتاب بررسی و تشریح و تحلیل اصول و مبانی حقوق بشری و همچنین طرح، بررسی و تحلیل عواملی می‌باشد که ریشه در امور واقع (تاریخی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و غیره) داشته و در شکل‌گیری مبانی حقوقی در دو نظام حقوق بشری مؤثر واقع شده است. لذا با اینکه زمینه بحث حقوق بشر است اما جنس و ماهیت آن بررسی و تحلیل حقوقی، فلسفی و اجتماعی حقوق بشر است.

در اینجا ذکر یک نکته ضروری است که منظور از اصطلاح بین‌الملل در حقوق بشر بین‌المللی، گستره جهانی آن نیست چراکه ممکن است در سطح جهان اندیشمندان و اندیشه‌وران حقوقی و فعالان حقوق بشری زیادی باشد که از اساس با مبانی حقوق بشر بین‌المللی مخالف باشد. همچنین منظور دیای غرب (اروپا و امریکا) نیست که در تدوین حقوق بشر پیشگام بوده است بلکه مقصود اندیشه و فلسفه حقوقی واحدی است که استیلا و هژمونی آن بر اسناد حقوق بشری بین‌المللی مشهود است. درواقع منظور ما روح فلسفی و انسان‌شناختی حاکم بر نظام فکری و قانونی حقوق بشر در سطح بین‌المللی است که از تفکر حاکم بر اعلامیه جهانی حقوق بشر و اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه در قرن هیجدهم که مبتنی بر مکتب طبیعی بود نیز بسیار فاصله گرفته است. همین‌طور منظور از اسلام هر فکر و باور حقوق بشری که منتسب به مسلمانان می‌باشد یا صرفاً آنچه که امروزه مورد پذیرش مردم و روشنفکران مناطق مسلمان‌نشین خصوصاً خاورمیانه قرار گرفته نمی‌باشد، بلکه آن فلسفه و چهارچوب حقوقی (به طور عام) و حقوق بشری (به طور خاص) است که از گفتمان حقوقی درون دینی بیرون می‌آید.

این کتاب به بررسی و مقایسه اصول و مبانی پذیرفته شده از سوی دو نظام حقوق بشری اسلامی و بین‌المللی و سایر وجوه بین دو مکتب حقوق بشری اومانیستی - لیبرالیستی از یکسو و اسلامی از سوی دیگر می‌پردازد. بدیهی است که اگر با تکیه بر شباهت بین مواد به کار رفته در اسناد این دو نظام حقوق بشری نگریسته شود قطعاً شباهت‌ها و اشتراکات زیادی نیز به چشم می‌خورد. اما زاویه دید این پژوهش به گونه‌ای است که سعی شده قدری فراتر از

بررسی‌های معمول و متداول گام نهاده و اختلافات و تعارضات نظری دو نظام حقوق بشری اسلامی و بین‌المللی را هم مدنظر داشته باشد.

از جمله مبانی و مفروضات مورد بررسی در همه دو نظام حقوق بشری یاد شده می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

الف. اندیشه حقوق بشری اومانیستی - لیبرالیستی: (۱) فردگرایی؛ (۲) اصالت آزادی؛ (۳) تعریف حقوق براساس آزادی؛ (۴) اصالت عقل ابزاری و انحصار آن در منافع فردی؛ (۵) عرضی دانستن دین؛ (۶) نسبی‌گرایی؛ (۷) سکولاریزم؛ (۸) التقاط در منشأ حقوق؛ (۹) روابط دوگانه حقوقی (انسان با انسان و انسان با طبیعت)؛ (۱۰) گسستگی حق و تکلیف؛ (۱۱) عدم پذیرش وحی به عنوان منبع معرفتی.

ب. اندیشه حقوق بشری اسلامی: (۱) اصالت حق؛ (۲) ضرورت آزادی؛ (۳) محوریت فرد؛ (۴) تعریف آزادی براساس عدالت؛ (۵) اعتقاد به فطرت دینی؛ (۶) پذیرش منبع معرفتی وحی؛ (۷) روابط چهارگانه حقوقی (حق‌الله - حق‌الناس - حق‌النفس و حقوق طبیعت و دیگر اجزای هستی)؛ (۸) ارتباط و التزام (دین و سیاست، دنیا و آخرت، ماده و معنا)؛ (۹) ارتباط، اتصال و التزام حق و تکلیف؛ (۱۰) اعتقاد به منشأ الهی حقوق؛ (۱۱) پذیرش عقل ابزاری و بسط آن به حوزه‌های جمعی.

پس از بررسی دقیق این دو اندیشه حقوق بشری باید گفت تفکر اومانیستی - لیبرالیستی با حذف حق امنیت دین، اخلاق و همچنین برخی حقوق معنوی و روحی از دایره حقوق بشری، مقدم دانستن آزادی بر حقوق و نگاه تک‌ساختی به انسان، باعث سقوط اخلاقی و معنوی بشر و تضییع این بخش از حقوق مسلم او شده است که نتایجی از قبیل افزایش آمار طلاق، افزایش آمار کودکان نامشروع، افزایش و گسترش گروه‌های همجنس‌باز، افزایش و توسعه فرق ضاله و شیطان‌پرست، افزایش آمار قتل و خودکشی، بهره‌کشی جنسی از کودکان و زنان، جنایات جنگی در سطح گسترده را به دنبال داشته است. این حوادث در حالی به وقوع می‌پیوندد که دولت‌های جدید در علوم می‌مانند مدیریت، بوروکراسی، امنیت اجتماعی، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی، علوم انتظامی و پلیسی... نسبت به گذشته تخصصی‌تر و توانمندتر شده‌اند. از طرفی نمی‌توان حاکمان جوامع اسلامی را از اتهام تضییع حقوق بشر در ابعاد وسیع تبرئه کرد؛ چراکه هنوز در جوامع اسلامی بسیاری از شهروندان از حقوق اولیه ابتدایی خود محرومند که البته ریشه آن نقص در دین و یا اندیشه حقوقی دین‌محور نیست بلکه عقب‌ماندگی فرهنگی و سیاسی، فساد و وابستگی حاکمان به قدرت‌های جهانی، ضعف،

اهمال و سستی روشنفکران، علما و اندیشمندان جوامع اسلامی در فهم دقیق از عقلانیت دینی و عدم شناخت کافی علما و دانشمندان اسلامی، از شرایط زمانی و مستحدثه از عوامل تضییع حقوق بشر در جوامع اسلامی است.^۱

به نظر می‌رسد تنها راه برون‌رفت از وضعیت فعلی حقوق بشر، آگاهی بیشتر جوامع اسلامی و تغییر رویکرد و تحولات مفهومی در اندیشه‌های اومانیستی می‌باشد تا از این رهگذر شاهد احقاق حقوق بشر و تعالی آن باشیم.^۲

۲. منابع علمی در رابطه با حقوق بشر، مبانی، ماهیت و فلسفه آن، همچنین مقایسه حقوق بشر اسلامی و بین‌المللی در چهار شکل کتاب، رساله‌ها در دانشگاه‌ها، مقاله و مصاحبه در دسترس است. در بعضی کتب^۳ با مقایسه مواد به کار رفته در اسناد حقوق بشری اسلامی و غربی مبانی متعارض این دو نظام حقوق بشری استخراج شده که در زمینه معرفی اصول و مبانی متعارض از جامعیت و دقت بالایی برخوردار است. اما راجع به مکاتب فلسفی حقوق بشری و همچنین ریشه‌های فرهنگی و تاریخی علمی آن کمتر سخن به میان آمده است.

دسته دیگری از کتب، حقوق بشر را فقط از دیدگاه اسلام بررسی کرده‌اند^۴ که البته این کتاب‌ها به صورت ضمنی به دیگر اندیشه‌های حقوق بشری نیز اشاراتی داشتند اما تکیه آنها بر آیات و احادیث و تبیین فهم اسلامی از حقوق بشر بوده است. کتب دیگری هستند^۵ که در این زمینه تدوین شده و حقوق بشر در ارتباط با دین و فمینیسم و همچنین برخی مبانی حقوق بشر اسلامی را مورد بررسی قرار داده و ارتباط حقوق بشر و دموکراسی^۶ را بررسی کرده‌اند.

رساله‌های دانشگاهی نیز در این زمینه یا به موارد خاصی از حقوق بشر و نسبت‌سنجی آن با اسناد بین‌المللی و اسلامی پرداخته، و یا بیشتر به تاریخچه، نحوه شکل‌گیری اسناد و مقایسه مواد به کار رفته در اسناد حقوق بشر اسلامی و بین‌المللی پرداخته و اگر در مواردی به مبانی

۱. جنایات بعد از جنگ جهانی دوم، <http://monjimoud.persianblog.ir/post>

۲. در این زمینه رک به محمد تقی جعفری در کتاب نظام جهانی حقوق بشر از دیدگاه اسلام و غرب.

۳. از جمله کتاب حقوق جهانی بشر از دیدگاه اسلام و غرب نوشته آیت الله محمد تقی جعفری.

۴. در این زمینه می‌توان به کتابهای اسلام و حقوق بشر نگارش زین العابدین قربانی، فلسفه حقوق بشر نوشته آیت اله جوادی آملی اشاره کرد.

۵. حقوق بشر در جهان امروز گرد آوری گرد آوری توسط مجتمع فرهنگی آیت الله طالقانی.

۶. مانند کتاب دموکراسی و حقوق بشر از دیوید بنیام ترجمه محمد تقی دلفروز و کتاب شکیبایی، دموکراسی و حقوق بشر از عباس پویا که اولی اخلاق حقوقی، لیبرالیسم و حقوق بشر را مورد بحث و بررسی قرار داده و دومی مسائلی مانند اخلاق حقوقی، اجتهاد، شکیبایی و همین‌طور ارتباط اسلام، حقوق بشر و دموکراسی را تجزیه و تحلیل کرده است.

آن اشاره شده مسائل محدودی مانند فردگرایی، آزادی و لیبرالیسم را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند. مقاله‌ها هم نیز به موارد خاصی از موضوعات حقوق بشری پرداخته‌اند.

به‌طور کلی می‌توان گفت تمامی آثار فوق‌الذکر فقط به جنبه‌هایی از مقایسه تطبیقی حقوق بشر اسلامی و بین‌المللی اشاره داشته و به تمامی جهات متعارض در مبانی این دو نظام حقوق بشری و همچنین تشریح و تحلیل مبانی و ریشه‌های آن نپرداخته است بدیهی است پردازش جامع مبانی و ریشه‌های متعارض نظام‌های حقوق بشر اسلامی و بین‌المللی ما را به سوی نوعی نگاه تلفیقی مرکب از آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی در زمینه حقوق بشر و آینده آن رهنمود می‌شود.

این نوشتار در قالب چهار فصل ساماندهی شده است. در فصل اول مفاهیم و مبانی نظری مانند (حق، بشر، ماهیت حق و غیره) و تاریخچه حقوق بشر مطرح شده است. فصل دوم به فلسفه حقوق بشر و نسبت‌سنجی حقوق بشر اسلامی و بین‌المللی (مدرن) با مکاتب و نظریه‌های فلسفه حقوق بشر اختصاص یافته است. در فصل سوم ریشه‌های فکری، علمی، فرهنگی و سیاسی و تاریخی اجتماعی حقوق بشر مدرن و اسلامی، مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. سپس برخی زمینه‌های تعارض حقوق بشر اسلامی و مدرن مانند روابط حقوقی، فردگرایی و جمع‌گرایی در حقوق بشر، رابطه عدالت، آزادی و حقوق بشر، ارتباط دین و سیاست، و حقوق بشر و دموکراسی در فصل چهارم به بحث گذاشته شده، تا بنیان‌های متعارض در حقوق بشر اسلامی و بین‌المللی آشکار گردد.

در خاتمه امیدوار به فضل الهی تا که این تحقیق از بوته آزمون سرافراز به درآید و از درگاه او خاضعانه و خاشعانه مسئلت می‌نمایم تا این بده خود را در این طریق دشوار مددکار باشد و با الطاف بی‌کران خود عرصه‌های نو را بر جویندگان علم و دانش بگشاید. از آقای محمدرضا تجلی کارشناس ارشد حقوق عمومی که همراهی او باعث به ثمر رساندن این تحقیق بود تشکر و تقدیر می‌کنم و امیدوارم در مراحل آتی و در گسترش علم نافع موفق و موید باشد. برای انتشارات خرسندی، مدیر و همکاران ایشان آرزوی توفیق دارم.

خیرالله پروین

آذر ماه ۱۳۹۳

دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران